

МАЛИ ТАЈНИ НА ГОЛЕМИОТ МАЈСТОР НА ЕСТЕТИКАТА (Иван Џепароски, *Поезијата и возвишеното*, Скопје: МИ-АН, 2019)

д-р Лидија Капушевска-Дракулевска
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје
Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје

Клучни зборови: Иван Џепароски, поезија, возвишено, естетика, теорија
Keywords: Ivan Djeparoski, poetry, sublime, aesthetics, theory

Тајна бр. 1: Вкус

Во едно необично дело на Гистав Флобер, *Бувар и Пекише*, двајца маргиналци-идеалисти, по професија писари во една административна канцеларија во Париз, стануваат пријатели и благодарение на наследството на едниот и на заштедата на другиот, решаваат да ги поминат своите последни денови на една фарма во Нормандија. Таму, поради нивната жед за опсервација и манијата за теориски знаења, се обидуваат во најразлични области – од земјоделство до енциклопедиски истражувања – кои, меѓу другото, се однесуваат на науката, моралот, религијата, филозофијата. Еве ги нивните размисли за вкусот, поврзани со категоријата возвишено, клучни за книгата на Џепароски:

„Пристапија кон прашањето на возвишеното.

Извесни предмети, сами по себе, се возвишени, бучавата на потокот, црната темница, дрвото урнато од луња. Карактерот е убав кога триумфира, а возвишен кога се бори.

– Разбирам – рече Бувар. – Убавото е Убаво, а Возвишеното е она што е многу Убаво. Како да се разликуваат?

– Со помош на такт – одговори Пекише.

– А тактот, од каде доаѓа тој?

– Од вкусот!

Што е вкус?

Го дефинираат како посебно распознавање, брз суд, надмоќ да се разликуваат некои односи.

– Најпосле, вкусот е вкус, ама сето тоа не кажува како тој да се здобие“ (Флобер, 2012: 125).

За вкусот говори и хрватскиот книжевен теоретичар Миливој Солар токму по повод интерпретацијата на лирската песна, како една „невозможна мисија“, но затоа и најголем предизвик за книжевната теорија. Толкувањето на лириката, според Солар, на некој начин е условено од интуицијата, од уметничкото доживување и од моќта за естетско просудување, во кантовска смисла, што може да се сведе на толку оспоруваниот личен вкус на критичарот. Дури и самото толкување е секогаш некој вид одбрана на вкусот, тврди Солар, притоа, отфрлајќи ги парадоксите на постмодерната теорија за „индивидуализација на вкусот“, која, во крајна инстанција, не е ништо друго, туку симптом на анархија на вкусот (Solar, 2005: 20).

Споменатите размисли се созвучни со воведните белешки на Џепароски изнесени во прологот на неговата најнова книга *Поезијата и возвишеното*. Образложувајќи го изборот на поетите што ќе бидат предмет на негова анализа: Влада Урошевиќ, Радован Павловски, Катица Кулавкова, Вера Чејковска, Славе Ѓорѓо Димоски, Братислав Ташковски, Владимир Мартиновски и Елена Пренцова, авторот ќе рече: „Ваквиот избор на современите македонски поети и поетеси произлегува од мојата сопствена поетолошка сродност со нивната поезија“ (Џепароски, 2019: 10). „Изборот по сродност“ или личниот вкус е легитимен за секој автор, а самото толкување и онака е секогаш само надоврзување на другите толкувања, претходни и следни во низата, што упатува на единството на културата. Во таа смисла, Џепароски нема претензии да конституира своевидно „македонско возвишено“, „туку единствено посакува да ги лоцира манифестациите на возвишеното во поодделните поетски опуси“, кои му се блиски по сензибилитет.

Посочениот спектар на поетски писма, се разбира, не е, ниту, пак, може да биде конечен! Напротив! Паноптикумот на нашиот автор низ страниците на оваа студија детектира уште цела плејада македонски поети чие творештво може да се доведе во корелација со категоријата возвишено, но кои отстапуваат од принципот според кој е компонирана

книгата – поетскиот опус да не им е заокружен. Единствен исчекор претставува поезијата на прерано починатата Вера Чејковска, која замина во вечноста во периодот меѓу осмислувањето и објавувањето на оваа книга. Интересно е што изборот опфаќа врвни претставници на современата македонска поезија, кои и во својата деветта деценија со „несмалена интензивност и квалитет поетски создаваат“ (Урошевиќ, Павловски), преку автори родени помеѓу 1950-тата и 1960-тата, „автори кои во моментот се наоѓаат во своето современо книжевно-поетско акме“ (Ќулавкова, Димоски, Ташковски и самиот Џепароски), а излезната рамка е во знакот на еден поет и една поетеса родени во осмата и во деветтата деценија на минатиот век (Мартиновски и Пренцова), кои, како што нагласува авторот, „се земаат како парадигми за сегашноста и за иднината на македонската поезија што е одлично поетолошки образувана и учена и што реферира кон темелните вредности на светската поезија“ (Џепаоски, 2019: 10).

Тајна бр. 2: Жанрovski хибрид

Поезијата и возвишеното е оригинално остварување од доменот на естетиката, науката за книжевност и теоријата на културата. Инвентивната композиција на книгата на Џепароски е илустративна, од една страна, за компактната, за математички прецизно конструираната научна поетика, а од друга, за авторовата слобода, за неговата игривост во поглед на мозаичната структура на книгата, што не претставува поетички новум, туку постапка позната и од досегашните остварувања на нашиот автор. Интересно е (и невообичаено за една критичко-есеистичка книга) што секое поглавје содржи резиме во вид на најава на она што ќе следува, како еден вид увертира, патоказ, разоткривање на тајната, кое, едновременно, и растајнува и загатнува.

Генерално набљудувано, нишката на Аријадна низ лавиринтските патеки на книгата започнува со пролог, воведен теориски текст за поезијата и возвишеното, продолжува со толкувачко-интерпретативните студии за осумте веќе споменати современи македонски автори и авторки од различни поетски генерации со различен сензибилитет, кои се непосреден повод за специфичната типологија на феноменот на возвишеното (алхемиско, поетско, родово, постмодерно возвишено, возвишеност на

природата, на жената, на водата и на поезијата и толкувањето), за да кулминира, парадоксално, со епилогот, арспоетички блок од текстови заедно со едно интервју, а се заокружува со додатокот (по две песни од авторите што се предмет на критичко промислување, вклучително и сопствените, библиографија и регистар на имиња). На тој начин се прави своевиден меланж на теоријата (херменевтиката) и на поезијата, на филозофијата (естетиката) и науката за литературата, на филозофската рефлексивност за книжевноста и филозофската рефлексивност во проучувањето на книжевноста, на толкувањето на другите поетски писма и автореференцијалноста, на егзактниот научен дискурс и дијалогичноста.

Се разбира, стожерно јадро околу кое орбитира мислата на Џепароски е критичкото промислување, интерпретацијата на лириката, која успешно се измолкнува на секоја филозофска расправа, арспоетика или професорска анализа и со својата недофатливост гради „чардак ни на небо ни на земја“. Проучувањето на поезијата отвора бездна од која тешко се испливува. Сепак, Џепароски е умешен пливач во немирните води на поезијата. Неговото перо како да ја следи трагата на една изјава на германскиот филозоф Ханс-Георг Гадамер: „Песната е јазик што нешто значи и е тоа што значи. Откако ќе прочитам едно писмо – вели Гадамер – јас можам да го искинам и да го фрлам, бидејќи тоа си ја завршило својата функција. Но, откако ќе прочитам една песна, не значи дека ја знам, зашто таа е говор за себе и секогаш бара различен пристап и ново толкување. Колку повеќе ја читам, толку подобро и подобро ќе ја запознавам“ (Gadamer, 2002: 56). Впрочем, според Андриќ, „магијата на поезијата е во тоа што таа изненадува со веќе познати нешта.“

И нашиот Џепароски знае да изненади со старо-нови теориски стратегии: *Поезијата и возвишеноста*, имено, се надоврзува на неговата студија *Естетика на возвишеноста* од 2008 г. И тогаш, како и сега, естетичарот и поет Џепароски верува во „возвишениот копнеж на поетите“ „да се претстави непретставливото, да се пее за она за што не може да се пее“. И тогаш, како и сега, високиот степен на ерудиција на авторот му овозможува суверено да се движи низ теориската мисла на: Ж. Дерида, Ж. Ф. Лиотар, Ф. Џејмсон, Т. Иглтон, Ж. Лакан, С. Жижек, С. Фриленд, Ј. П. Гринвуд, В. Моско и други. Позиционирајќи ја современата македонска поезија во контекстот на критичките сознанија и толкувања врзани за категоријата возвишено, книгата на Џепароски исцртува нови граници во

атласот на нејзината припадност и ја збогатува нашата научна мисла со една нова географија.

Тајна бр. 3: Автореференцијалност

„Дали е воопшто можно, ‘поетот автор’ да биде, едновременно, успешен ‘поет читател’ и, згора на тоа, уште и релевантен ‘поет херменевтичар’? И сето ова во форма на *ејилоџ* или *јоџовор*“ – оваа дилема на самиот Цепароски (2019: 140) е клучна за неговиот авторски говор, за неговата *ars poetica* понудена како *post scriptum*. Освен тезата за непостојење на една и единствена сопствена *ars poetica*, или свесната определба за критичкиот дух заснован врз знаење, нашиот поет ни допушта да сирнеме и во неговата творечка лабораторија изградена од поетски *cosvezdija* во кои прометејски се вгледувал низ годините наназад: од Блејк до Џојс и од Гете до Киш. „Како треба да се пишува?“ Цепароски ни открива дека ги следи укажувањата добиени од цела една низа современи поети и мислители што му се духовно блиски: Кавафис, Јејтс, Елиот, Енцензбергер, Бродски и особено авторите од полската поетска школа: Милош, Херберт и Шимборска. „Откривајќи ја поезијата на блискиот ‘друг’, јас, всушност, ја градам и својата имплицитна поетика“ – ќе изјави Цепароски на едно место. „Веројатно, затоа и не пишувам за многу автори, зашто, интимно, пишувањето за другиот го сфаќам како пишување за себеси и за сопствените книжевни и естетички позиции“ – заклучува тој (Цепароски, 2019: 144–145). Оттаму, и толкувањето на сопствената поезија е во меѓусебна интеракција со критичкото читање на другите на неговата поезија и поетика; оттаму и дијалогот на идентитетот со алтеритетот, односно на сопствените арспоетички начела со ставовите на: Катица Ќулавкова, Вера Чејковска, Ристо Лазаров, Санде Стојчевски, Наташа Аврамовска, Соња Стојменска-Елзесер, Анастасија Ѓурчинова, Владимир Мартиновски, Ристо Солунчев, Лидија Капушевска-Дракулевска.

Од друга страна, согледбите за инспирацијата, иронијата, преводот, личната вокација, за сопствените почетоци и тајните на креацијата, за критичкиот дух и патувањата (реални и имагинарни, засновани врз читањето), за универзитетската професија и работата со младите, а особено за смислата на поезијата денес кога таа, како што со право забележува Цепароски,

Особено се интересни и оригинални автореференцијалните согледби на сопствената поезија (и поетика), кои се мошне луцидно инкорпорирани во структурата на целиот текст, а не само во финалниот блок текстови. Оттаму, *Поезијата и возвишеното* е студија за возвишеното во поезијата на другите, но и студија за сопственото поетско искуство во оваа сфера. И, неслучајно поетот ја наведува песната „Старо купувам“ од својата идна поетска книга „Град“ како илустративна за неговата „отворена“ ars poetica.

Тајна бр. 4: Поезијата и возвишеното

навидум незабележителното зборче „и“, стекнува статус на суштествена категорија и на поезијата и на возвишеното, како нешто без што ниту првото ниту второто не може да постои.

Поезијата и возвишеното, како феномени, во книгата на Џепароски не се подредени еден на друг, туку егзистираат во рамноправен дијалог, во еден алхемиски *hieros gamos* („свет брак“ или „божествена свадба“). Нашиот автор, несомнено, ја застапува мислата на Хајдегер за тоа дека „поезијата и филозофијата се како две планини една спроти друга на кои се говори за иста ствар“. Џепароски, како *homo poeticus* и *homo aestheticus*, ги проникнува двата феномени од книгата; и, уште, себеси иронично се определува како „духовно двоиден“ автор: „Дома сум и во филозофијата и во поезијата“ – вели тој. Тој е и поет и филозоф аналитичар, кој се занимава со естетското искуство на поезијата, односно кој несебично се интересира за поезијата и за нејзините магии, враќајќи ѝ го на тој начин достоинството на поезијата, таа кралица на човековата креативност, која Платон, и самиот филозоф и поет, толку неправедно ѝ го одзеде кога ги протера поетите од својата идеална држава. Неодамна во еден неврзан разговор Иван Џепароски спомена една неверојатна доследност, дека никогаш не објавил нешто што не е поврзано со поезијата и со филозофијата (естетиката). Искрено, никогаш порано не ја бев согледала оваа принципиелна посветеност, од една страна, кон поезијата, која, според зборовите на нашиот автор, „ако содржи во себе определена *културна аура* и ако успешно ги поврзува различните времиња и простори, самата, на тој начин посакувајќи да стане безвремена, ја чувствуваме сетилно и мисловно како една совршена хармонија на светот и во светот“ (Џепароски, 2019: 164), и од друга, неговата опсесивна пасија кон естетиката како „наука за убавината и за уметноста“. Впрочем, Џепароски е автор и на еден зборник по естетика именуван како *Убавина и уметности* (2005) и негов идеал е повторното обединување на овие „два поима кои во минатото (...) беа синоними“ – како што истакнува во предговорот на споменатата хрестоматија.

Хана Арент вели дека ништо не суштествува во еднина, дека сè постои за да биде восприемено од некого, дека множественоста е Закон на светот. Ехото од дијалогизмот на Бахтин е повеќе од очигледно во овие размисли: „Да бидеш, значи дијалогски да општиш. Кога дијалогот ќе се заврши, сè се завршува. Затоа дијалогот, во суштина, не може и не треба

да се заврши“ – пишува Михаил Бахтин (Bahtin, 1967: 334). Аналогно, нашиот Џепароски на едно место во своите *Филозофски приказни* ќе изјави: „Дијалогот што се остварува внатре во уметничкото дело, дијалогот што се води меѓу делото и творецот, дијалогот што се отвора меѓу делото и светот се здобива со својства на една бескрајно разговорна приказна“ (Џепароски, 2001: 47).

Во духот на оваа мисла, дијалогот меѓу поезијата и возвишеното не може и не треба да заврши со книгата на Иван Џепароски, исто како и мојот дијалог со неа.

Литература:

- Bahtin, M. (1967). *Problemi poetike Dostojevskog*. Beograd, Nolit.
Gadamer, H. G. (2002). *Filozofija i poezija*. Beograd, Službeni list SRJ.
Culler, J. (2001). *Književna teorija – vrlo kratak uvod*. Zagreb, AGM.
Solar, M. (2005). *Vježbe tumačenja: interpretacija lirskih pjesama* (II izd.) Zagreb, Matica Hrvatska.
Флобер, Г. (2012). *Бувар и Пекише*. Скопје, Три.
Џепароски, И. (2001). *Филозофски приказни*. Скопје, Магор.
Џепароски, И. (2019). *Поезијата и возвишеното*, Скопје, МИ-АН.

**THE LITTLE SECRETS OF THE GRAND
MASTER OF AESTHETICS**

(Ivan Djeparoski, Poetry and the Sublime, Skopje: MI-AN, 2019)

Lidija Kapushevska-Drakulevska

Summary

This paper attempts to provide a summary of the key points of the book “Poetry and the Sublime” by Ivan Djeparoski. His research is a science-based study of two phenomena: Poetry and the Sublime. Djeparoski offers an overview of the most relevant theoretical and philosophical works from the second half of the 20th and the first decades of the 21st century and uses them to analyze the place of the sublime in the contemporary Macedonian poetry.

“Poetry and the Sublime” is dedicated to the poetic work of several authors: V. Urosevikj, R. Pavlovski, K. Kjulavkova, V. Chejkovska, S. Gj. Dimoski, B. Tashkovski, V. Martinovski, E. Prendzova and I. Djeparoski.